ՏՎՅԱԼՆԵՐ ԱՐԱՐԱՏՅԱՆ ՈՐԴԱՆ ԿԱՐՄՐԻ ՏԱՐԱԾՎԱԾՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Հստ Ս. Մաղկարարի [3], Համելի [4], Կուզինի [5], Ավդալբեգյանի [1], Նրեմյանի [2] տվյալների, որդան կարմիր միջատը Հայաստանում հայտնի է եղել Արաքս գետի միջին հոսանքի ուղղությամբ՝ Արարատյան հարթավայրի հետևյալ վայրերի աղուտներում. Սարդարաբադ (Հոկտեմբերյան), Բախչալար (Բագարան), Խերբեկլու (Երվանդաշատ), էջմիածին, Ն. Ղարխուն (Արաքս), Խաթունարխ, Սարվանալար, Ուլուխանլու (Մասիս), Հասանաբադ, Գվին, Վ. Արտաշատ, Յուվա (Շահումյան), Շոռլու, Նեջրլու, Դարղալու (Այգեզարդ), Վեդի, Արազդայան, Շիղլու, Այի-Մամեդ, Դավալու (Արարատ), Խորվիրապ վանքի շրջակայքում՝ Վեդի գետի հովտում: Երեմյանի կարծիքով «Գինոյ բլուր» (այժմ Ղրմզի-Թափա) էին հասնում Արտաշատ քաղաքի արևմտյան մատույցները, որտեղ բնական սահմանն էր Գինոյ կամ Գինեգոյն գետը (այժմ Կարա սու): Այստեղ պիտի գտնվեր նաև արաբական աղբյուրների ձև-Khirmiz քաղաքը (Արտաշատ քաղաքի մնացորդը), որը համարվում էր որդան կարմրի արտադրության ու ներկարարության կենտրոնը: Khirmiz բառացի թարգմանությունն է հայերեն «գինեգոյն» բառի (ըստ Հայկազյան քառարանի):

Որդան կարմիր մեծ քանակությամբ հավաքել են նաև Նախիջևանի գավառի Շարուրի դաշտից, ապա Ղարաղալա և Բայրամլու գյուղերի մերձակա աղուտներից, Իրանում՝ Ուրմիա լճի (Խոյ, Սալմաստ), Սուրմալվի գավառի Մարանդ գյուղի շրջակայքից, Թուրքիայում՝ Կարա-սու գետի երկայնքով, Դաշբուտուն գյուղի, Կարս, Սոֆի Աբադ և էրզրումի գավառի Կարնո գյուղի շրջակա աղուտներից [3]:

Միջատաբան Մամիկոն Մակարյանի շնորհիվ հայտնի էր, որ որդան կարմրի արդյունահանումը կազմակերպելու նպատակով միջատի ուսումնասիրության համար կարող են հիմք ծառայել Արարատյան հարթավայրի հետևյալ երեք աղուտ վայրերը:

1. Սարվանալար գյուղից դեպի հարավ, հիշյալ գյուղի և Արաքս գետի միջև ընկած տարածությունը:
2. Յուվա գյուղից արևելք դեպի Խորվիրապ ձգվող տարածությունը:
3. Ղամշլու կիսակայարանի և Գեչրլու գյուղի միջև՝ երկաթգծի երկու կողմերի տարածությունը:

Այս միջատի պահպանման վայրերը պարզելու նպատակով 1971 թ. Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիայի կենդանաբանության ինստիտուտը կազմակերպեց մի շարք արշավախմբեր՝ դեպի Արարատյան հարթավայրը, որտեղ պահպանված էին շուրջ 11000 հեկտար աղուտ և անօգտագործելի

հողատարածություններ: Այդ աշխատանքներին մեծ աջակցություն ցուցաբերեցին հողագետներ՝ հանգուցյալ Աշոտ Զիթչյանը, Հրաչ Անանյանը և բուսաբան Անդրանիկ Բարսեղյանը:

Նշված արշավախմբերի ջանքերով պարզվեց, որ որդան կարմիրը բավականաչափ տարածված է Արաքս գետի ձախ ափի երկայնքով տեղադրված շորս շրջանների՝ Հոկտեմբերյանի, էջմիածնի, Մասիսի և Արարատի 26 բնակավայրերի շրջակա աղուտներում: Դրանք են. Հոկտեմբերյանի շրջան՝ Հալկավան, Ղամշլու, Արտաշար, Եղեգնուտ, Արևիկ, Տանձուտ, Փշատավան, Արգավանդ, Արագափ, Երասխահուն, Վարդանաշեն, Մարգարա: էջմիածնի շրջան՝ Զրառատ, Լուսազյուղ, Ապագա, Հայկաշեն, Ն. Զեյվա, Ն. Խաթունարխ և Արաքս: Մասիս շրջան՝ Սարվանլար, Մեհմանդար: Արարատի շրջան՝ Քիչիկ Վեդի, Սուրենավան, Արարատ, Արմաշ, Շիղու, Խալիսա (տե՛ս քարտեզը): Որդան կարմիրը նշված վայրերում տարածված է օջախներով, որոնք բնորոշանուր մակերեսը կազմում է մոտ 4000 հեկտար:

ՀՍՍՀ ԿԱ կենդանաբանության ինստիտուտ

Ստացված է 24.XII 1974 թ.

М. А. ТЕР-ГРИГОРЯН

ДАнные О РАСПРОСТРАНЕНИИ АРАРАТСКОЙ КОШЕНИЛИ

Резюме

В работе приводятся литературные данные о распространении араратской кошенили до тридцатых годов нашего столетия.

Для выяснения распространения кошенили в ныне измененных условиях Араратской равнины и степени сохранности насекомого в 1971 г. были организованы многократные выезды во многие селения, на территориях которых имеются солончаки площадью в 11000 га.

Кошениль была обнаружена в окрестностях 26 селений Октемберянского, Эчмиадзинского, Масисского и Араратского районов, расположенных по левому берегу реки Аракс. Насекомое на указанных участках распространено очагами, общая площадь которых составляет примерно 4000 га.

Դ Ր Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

1. Ավդալբեգյան Ա. Թ. «Տեղեկագիր» (բիոլոգիական գիտություններ), 7, 89—94, 1962.
2. Երեմյան Ա. Տ. Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյց»-ի, 47—49, 1963.
3. Սահակա Սաղկաբաբ Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ձեռագիր, № 1815—1863.
4. Гамель. Зап. Императорской Академии Наук, 1—45, 1835.
5. Кузин Б. С. Бюлл. научно-исследовательск. ин-та зоологии МГУ, 1, 21—24, 1933.
6. Тер-Григорян М. А. Отчет научно-исследовательских работ лаборатории по изучению араратской кошенили, 1971 (рукопись).
7. Тер-Григорян М. А. Сб. мат-лов об охране насекомых, Ереван, 93—97, 1973.